

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

УДК 167.7+504.062: 141.201

**Матвійчук Андрій Васильович**

**ЕКОЛОГІЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ:  
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

**АВТОРЕФЕРАТ**

дисертації на здобуття наукового ступеня  
доктора філософських наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

**Науковий керівник –** доктор філософських наук, професор  
**Гомілко Ольга Євгенівна,**  
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди  
НАН України,  
провідний науковий співробітник.

**Офіційні опоненти:** доктор філософських наук, старший науковий  
співробітник

**Самчук Зореслав Федорович,**  
Інститут вищої освіти НАПН України,  
завідувач відділу якості вищої освіти;

доктор філософських наук, професор,  
заслужений діяч науки і техніки України  
**Степико Михайло Тимофійович,**  
Національний інститут стратегічних досліджень  
при Президентові України,  
головний науковий співробітник відділу  
гуманітарної безпеки;

доктор філософських наук, доцент  
**Кострюков Сергій Володимирович,**  
ДВНЗ «Національний гірничий університет»,  
професор кафедри цивільного та господарського  
права.

Захист відбудеться 28 березня 2016 року о 12<sup>00</sup> годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 26 лютого 2016 року.

Вчений секретар  
спеціалізованої вченої ради



О. П. Кивлюк

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність дослідження** полягає у тому, що екологічні реалії початку ХХІ сторіччя загострили суперечливість і багатоплановість змісту відношення «Людина – Природа», а відповідно зробили надзвичайно суспільно запитаним теоретичне осмислення практичних шляхів його гармонізації. Без перебільшення можна констатувати про те, що екологічні проблеми не лише так чи інакше стосуються окремих країн та регіонів, але охоплюючи всю людську цивілізацію в цілому, свідчать про настання глобальної екологічної кризи і стимулюють інтерес дослідників до масштабного аналізу її причин та можливих наслідків.

Означена ситуація зумовила той факт, що екологічна проблематика потрапила в один ряд з найгострішими глобальними проблемами сучасності та визначила нове звернення науковців до класичного відношення «Людина – Природа», особливо в аспекті з'ясування причин болючої дисгармонії між станом довкілля (природного та соціального) і людиною (її духовним наповненням, ціннісними установками). Фактично є підстави стверджувати, що сучасна екологічна криза має соціокультурну природу, а отже шляхи її вирішення знаходяться у соціокультурній площині.

При цьому посилення тягаря глобальних (а саме, екологічних) проблем мислиться як зумовлювальний чинник спрямування сучасної науки та філософії в русло напрацювання дієвих, технологічних і продуктивних схем активізації в умовах сучасного світу механізмів формування нової, більш гуманістичної й екологічної за змістом і характером свідомості сучасної людини, а також відповідного стилю мислення та реальної поведінки, що сприятиме вирішенню поточних соціальних проблем, зокрема стосовно відношення «Людина – Природа». Паралельно зростає інтерес до проблематики інституціалізації механізмів досягнення екологічної безпеки та їх ціннісно-нормативної легітимізації. У цьому контексті впродовж тривалого часу засадничою є теза про так звану революцію свідомості як докорінний перегляд і трансформування цілей і цінностей сучасної людини, що має бути ключовим щодо подолання криз сучасного світу. Отож для відновлення гармонії у співіснуванні людини та природи набувають актуальності завдання розроблення ефективного науково обґрунтованого засобу змін світогляду сучасної людини на основі екологічного знання.

Звернення до результатів філософського осмислення поточних екологічних проблем призводить до усвідомлення беззаперечного факту: реальною та кричущою проблемою сучасності залишається ситуація недотримання людиною у практичній діяльності законів природи (екологічних законів) та принципів екологічної етики на тлі нібито загальноновизнаної на сьогодні необхідності морального ставлення до природного довкілля. Це увиразнює необхідність практичної реалізації ідей і концепцій еколога-етичного характеру, що, на наше переконання, можливо у разі створення обґрунтованих і дієвих норм екологічної

поведінки формального та неформального характеру (тобто зовнішньо і внутрішньо спрямованих екологічних імперативів). Іншими словами, нині в контексті подолання криз сучасного світу та проголошеного завдання докорінного перегляду цілей і цінностей людини на часі визнати необхідність застосування в межах екологічного знання деонтологічного підходу.

Актуальність залучення вказаного підходу до осмислення проблематики відношення «Людина – Природа» з метою реального вирішення екологічних проблем доцільне з огляду на те, що діапазон зацікавлення деонтології охоплює не лише чітке визначення системи вимог до поведінки людини у певній сфері життєдіяльності, але й виявлення специфіки їхньої реалізації. Логіку розгляду екологічної проблематики крізь призму деонтологічного підходу вбачаємо у тому, що деонтологічним системам моралі властива акцентація на незалежних від обставин моральних правилах і обов'язках. Обов'язковий характер норм деонтологічної моралі зумовлений їхньою базованістю на незаперечних цінностях життя та здоров'я людини, тобто імператив морального ставлення до Природи пов'язаний із загрозами, в іншому разі, втрати людиною найбільших для неї цінностей – життя та здоров'я. Зміст деонтологічної етики позначений мотивацією до продуктивного пошуку та творення ефективних систем норм і правил поведінки та практичної діяльності людини в контексті різних типів відносин із навколишнім світом. Отож, запропонована дисертантом методологія екологічної деонтології покликана не просто зафіксувати розрив між належним (з екологічної точки зору) та суцям (реальним у процесі життєдіяльності людини), але й спрямована на пошук ціннісних та моральних орієнтирів, що матимуть своє відображення у формальних та неформальних вимогах і установках психологічного, етичного, правового, політичного та економічного характеру.

**Ступінь наукового опрацювання проблеми.** Теоретичні підвалини деонтологічного підходу закладено у працях таких представників деонтологічної теорії як І. Кант, Д. Росс, Г. Причард, Дж. Роулз, Р. Нозік і Т. Скенлон. Термін «деонтологія» для позначення теорії моральності як науки про належну поведінку або про мораль поведінки індивіда для досягнення належної для нього мети запровадив англійський філософ Дж. Бентам. При цьому необхідно зауважити, що над теоретичним обґрунтуванням проблеми належної поведінки, обов'язку, його природи та соціально-історичної специфіки працювали представники багатьох філософських і етичних напрямів, що, втім, призвело до оформлення деонтології як цілісного вчення лише у ХІХ столітті. Нині деонтологічне знання напрацювало власний термінологічний та понятійний апарат. Принциповими поняттями для деонтологічного знання залишаються поняття обов'язку, належного, імперативу поведінки, задоволення, практичного інтересу, самопожертвування. Деонтологія намагається науково обґрунтувати необхідність свідомого та з власної волі підпорядкування особистих інтересів потребам суспільства у гармонійному поєднанні особистого і суспільного. За останнє десятиліття окрім медичної та юридичної етики почали з'являтися нові види деонтологічних дисциплін: деонтологія журналістики, педагогічна деонтологія, управлінська деонтологія,

економічна деонтологія, політична деонтологія та інші. Отож, феномен екологічної деонтології, очевидно, має трансдисциплінарну сутність, оскільки відображає сучасну тенденцію вирішення складних наукових проблем шляхом застосування трансдисциплінарних стратегій та інтегративних методологічних підходів.

Необхідні теоретичні передумови для соціально-філософського обґрунтування концепту екологічної деонтології й аналізу його ідейно-світоглядних і методологічних перспектив були створені завдяки працям провідних українських і зарубіжних представників етичного знання та деонтологічної традиції. Так, засадничими для дослідження вважаємо філософсько-етичні думки, озвучені в працях К.-О. Апеля (ідея пошуку та формування норм, які забезпечують злагоду й створення комунікативного співтовариства), Ю. Габермаса (ідея пошуку зв'язків між комунікативною дією та дискурсом), М. Вебера та Г. Йонаса (етика відповідальності), А. Макінтайра (проблематика пошуку спільного уявлення про благо та цінності, способи їхнього вироблення та трансляції), Ж.-П. Сартра (ідея обґрунтування моральних норм/цінностей через онтологічні потреби), М. Фуко (концепти дисциплінарного суспільства та суспільства контролю). Для розуміння сутності та змісту деонтологічного підходу, його місця в етичній методології й етичному знанні концептуальне значення мають роботи таких українських мислителів, як-от Т. Аболіної, А. Єрмоленка, М. Кисельова, В. Малахова, Л. Рискельдієвої. Під час дослідження корисними були доробки російських філософів Р. Апресяна, С. Амельченко, А. Гусейнова, О. Дробницького, М. Мойсеєва, А. Сичова. Для забезпечення максимально виразного уявлення про деонтологію в її історичному та сучасному вимірах слід послуговуватися напрацюваннями з етичної та деонтологічної теорії сучасних зарубіжних учених, а саме Л. Александера, Дж. Гауса, Б. Герта, П. Гуєра, Дж. Мура, Дж. Обер, Ф. Страттон-Лейка, С. Шефлера, С. Фрімана.

Підґрунтя для вивчення ідейно-світоглядних засад концепту екологічної деонтології та проблеми його теоретико-методологічного оформлення були створені завдяки роботам з філософії науки та філософських проблем екології українських філософів і методологів науки: Є. Бистрицького, Т. Гайналь, Т. Гардашук, Ф. Гіренка, М. Голубця, В. Деркача, С. Дерябо, В. Загороднюка, В. Звіглянича, Р. Карпінської, Ф. Канака, М. Кисельова, П. Копніна, Н. Кочубей, В. Крисаченка, В. Лук'янця, М. Поповича, Л. Сидоренко тощо, а також зарубіжних мислителів, які працювали у даному напрямку: П. Гайденко, Н. Бострома, Е. Вілсона, А. Добсона, Р. Кіркмана, Б. Юдина та інші.

Осмислення й аргументація необхідності розроблення нового наукового напрямку – екологічної деонтології, а також окреслення його потенціалу у сфері формування екологічної культури, вирішення проблем екологізації практичної діяльності, що їх актуалізувала глобальна екологічна криза, передбачає звернення до напрацювань українських та зарубіжних учених щодо таких проблемних сфер:

– сучасна глобалістика, різні аспекти якої розглянуто в наукових розвідках таких авторів, як В. Аксьонов, Т. Андрущенко, В. Барякін, У. Бек, І. Бестужев-Лада, М. Будико, В. Воронкова, Е. Гірусов, А. Гор, В. Данілов-Даніл'ян, В. Деркач, Дж. Д'юї, Т. Імамичі, Б. Калікот, Ф. Кессіді, М. Кисельов, В. Курашов, В. Кутирєв, Е. Ласло, І. Лісеєв, Й. Масуда, Д. Медоуз, М. Моїсеєв, А. Назарчук, Л. Обухова, А. Ракітов, І. Реймерс, Н. Семенюк, В. Снакин, В. Стьопін, А. Толстоухов, Ю. Туниця, Г. Френч, Ф. Фукуяма, С. Хантингтон, Ю. Яковець та ін.;

– ідеологія екологізму й інвайронменталізму, що представлена працями таких українських та зарубіжних науковців, філософів і громадських діячів, як: Т. Гардашук, А. Гіляров, М. Голубець, В. Дьожкін, Г. Дейлі, Н. Злотніков, Е. Кірк, Р. Кіркман, В. Кронан, О. Леопольд, К. Лоренц, К. Маєр-Абіх, Н. Мамедов, А. Маслеєв, В. Мільдон, А. Наес, Ю. Олейніков, М. Пак, А. Печчеї, Е. Родас, Х. Ролстон III, К. Ситник, Г. Сколімовські, П. Тейлор, І. Фролов та ін.;

– етична й аксіологічна проблематика, пов'язана із завданнями трансформації морально-ціннісних орієнтирів у ставленні до природи, потребою переосмислення морально-етичних засад відношення «Людина – Природа» і репрезентована в етичних дослідженнях Р. Атфілда, Е. Агаці, М. Бауера, З. Баумана, В. Борейка, Е. Вілсона, М. Волцера, О. Висоцької, М. Ганопольського, Н. Гартмана, О. Гомілко, В. Гончаров, А. Гусейнова, В. Гьосле, А. Етціоні, Н. Депенчук, А. Єрмоленка, В. Йонаса, М. Кагана, Ф. Канака, М. Кисельова, С. Кримського, Ф. Кучери, А. Ленгле, М. Марчука, А. Маслоу, О. Молотової, А. Наесса, С. Поцелуєва, М. Рогожі, М. Розанова, Р. Рокіча, С. Шварца, А. Швейцера, М. Яницкого та ін.

– природоохоронна політика та її окремі аспекти (екологічний, економічний і соціальний) у різні періоди та з різних філософських і наукових позицій осмислювана українськими та зарубіжними вченими, серед яких Д. Белл, В. Борейко, О. Васюта, А. Гор, Д. Друзек, О. Дубко, А. Качинський, Л. Климанська, Р. Костанза, О. Краснокутський, В. Крисаченко, В. Кравців, В. Лук'яніхін, О. Попова, С. Прутько, П. Рітан, І. Синякевич, І. Соловій, А. Толстоухов, М. Хвесик, М. Хилько, В. Чешко, А. Яцик та ін.

Важливий складник нашого дослідження – це з'ясування перспектив і потенціалу екологічної деонтології в контексті сучасної інноваційної освіти, спрямованої на формування гуманістичної й екологічної свідомості людини. У своїх пошуках ми спиралися на дослідження з філософії освіти В. Андрущенко, Н. Абрамова, Н. Бугайова, М. Бургіна, Е. Герасимова, Г. Глухова, С. Дерябо, І. Зязюна, С. Клепко, С. Кривих, А. Кусжанової, Н. Лавриченка, Л. Лазаренка, Е. Ласло, М. Левшина, М. Ліпмана, Н. Лисенка, Т. Мишаткиної, Ю. Пелеха, І. Предборської, Н. Реймерса, Н. Рідей, Т. Саєнка, П. Сауха, В. Сластьоніна, І. Суботіна, О. Удода, Г. Філіпчука, В. Химинця, Л. Юрченко, А. Ярошенко, В. Ясвина.

Між тим подолання екологічної кризи нині прийнято пов'язувати з зусиллями для підвищення індивідуального та колективного рівнів

відповідальності щодо природи, що можливо шляхом побудови нових етичних концептів. При цьому істотною проблемою сучасної екологічної етики є її здебільшого теоретичний характер, зумовлений тривалими теоретичними дебатами у площині екологічної філософії щодо з'ясування причин екологічних проблем, шляхів їхнього подолання на тлі несформованості системи загальнозначущих екологічних принципів, а також конкретно-наукового інструментарію напрацювання дієвих механізмів трансляції ідей екологічної етики в екологічну практику, що, зрештою, залишає без вирішення низку актуальних на сьогодні екологічних проблем. Суперечливість ситуації вбачаємо у наявності значної кількості безперечно цікавих і змістовних екоетичних концепцій і вчень (від етики життя Швейцера до глибинної екології Наеса), а відтак – очевидно перспективних у екологічному плані моделей побудови відношення «Людина – Природа», проте ці моделі так і не були реалізовані. Фактично нагальною проблемою постає творення екологічно визначеного ціннісно-нормативного поля, яке доречно визначити як екодеонтологічний простір, а безпосереднє завдання його розбудови віднести до завдань саме екологічної деонтології. Усе вищевикладене зумовило вибір теми дисертаційного дослідження: «Екологічна деонтологія: соціально-філософська рефлексія».

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний з Тематичним планом науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, науковий напрям «Дослідження проблем гуманітарних наук» (затверджений рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, протокол № 5 від 29 січня 2009 р. Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 8 від 1 березня 2010 року).

**Мета дослідження** – соціально-філософська концептуалізація екологічної деонтології як нерозривної єдності відповідних наукових досліджень, освітньої дисципліни та методології суспільних змін.

Вказана мета вимагає послідовного розв'язання таких **дослідницьких завдань**:

- визначити специфіку та філософську значущість концепту «екологічна деонтологія»;
- виявити соціально-філософський смисл звернення до деонтологічного підходу;
- виявити основні теоретичні та практичні форми прояву екологічної деонтології та можливі зв'язки між ними;
- здійснити соціально-філософську інтерпретацію та упорядкування понять, релевантних до екологічної деонтології;
- розкрити методологічний потенціал екологічної деонтології щодо здійснення теоретичних досліджень та соціальної практики;

- розвинути на концептуальному рівні філософські дослідження закономірностей історичного розвитку уявлень про належне у суспільному розвитку;
- здійснити у деонтологічному контексті трактування поняття «екологічна культура»;
- уточнити під деонтологічним кутом зору поняття «екологічні цінності»;
- надати деонтологічну версію структурування прикладних етичних знань;
- методологічно розвинути уявлення про деонтологічну теорію як засіб філософського осмислення історичної реальності;
- деонтологічно розвинути положення про вимоги щодо професійної підготовки практиків природокористування;
- переосмислити під деонтологічним кутом зору теоретичні уявлення про засади реалізації зваженої екологічної політики.

**Об'єктом дослідження** є деонтологічна проблематика екологічних наукових досліджень, екологічної освітньої дисципліни та екологічно орієнтованої методології суспільних змін.

**Предметом дослідження** є ціннісні засади екологічної деонтології у її теоретичних та практичних вимірах.

**Методологія дослідження.** Методологічну основу дослідження складає соціально-філософський підхід до дослідження зростання ролі екологічної свідомості у здійсненні ціннісних та структурних змін сучасного суспільства. Вимір належного у екологічній свідомості сучасного суспільства отримує свою необхідну концептуалізацію завдяки виникненню нового напрямку наукових досліджень – екологічної деонтології, що зумовило звернення до соціально-філософського застосування окремих методів філософії науки, таких як парадигмальний, інституційний та понятійний аналіз науки. Соціально-онтологічні засади екологічної деонтології було осмислено завдяки соціально-філософському застосуванню принципів екзистенційного та герменевтичного аналізу, а також зверненню до функціонального аналізу екологічної поведінки. Крім того, було надано соціально-філософську концептуалізацію етичній проблематиці та методології, зокрема завдяки осмисленню екологічної деонтології під кутом зору соціальної етики. Ідеологічні аспекти функціонування екологічної деонтології досліджувалися під кутом зору соціально-філософського застосування окремих методів філософії політики, філософії освіти та соціології знання.

Таким чином, соціальна філософія виступає у якості інтегративного підходу, який у поєднанні з іншими прийомами філософсько-методологічного аналізу уможливив виявлення ключових чинників формування концепту екологічної деонтології в контексті взаємопов'язаних процесів, що визначили необхідність залучення деонтологічного підходу для осмислення екологічної проблематики сучасної практичної філософії.

Специфіка предмету дослідження визначила необхідність використання переважно теоретичних конкретних методів дослідження екологічної деонтології



як системи знань та ціннісної системи: аналізу та синтезу, абстрагування, теоретичних порівняння та зіставлення, а також інтерпретації, узагальнення та концептуалізації. Втім, для з'ясування специфіки постановки окремих питань екологічної деонтології у текстах певних авторів, які представляють різні національні філософські школи та різні традиції філософування, також використовувалися елементи методології емпіричних та практичних досліджень: контент-аналізу, компаративного аналізу, генералізації тощо. Зі спеціальних методів дослідження для аналізу неперервності історичного становлення екологічної деонтології використовувалися порівняльно-історичний і конструктивно-генетичний методи.

Дисертаційне дослідження має також очевидний міждисциплінарний характер, оскільки для досягнення поставленої мети – здійснити соціально-філософську концептуалізацію екологічної деонтології, використані результати, отримані в філософії науки, методології пізнання, екології, етиці та аксіології, а також філософії освіти.

**Наукова новизна дисертаційного дослідження** полягає в обґрунтуванні концепту «екологічна деонтологія» як єдності наукових, освітніх та методологічних засобів філософського осмислення соціальної реальності та засобу гармонізації відношення «Людина – Природа»:

*Вперше:*

- запропоновано концепт «екологічна деонтологія» (екодеонтологія) для позначення особливого напрямку філософських досліджень – та для визначення перспективи можливого виникнення нової філософської дисципліни, – спеціальним призначенням яких є вивчення нормативної проблеми формування екологічного обов'язку та екологічної відповідальності, які трактуються як внутрішнє переживання примусу (передусім, як моральної вимоги) і задаються екологічними знаннями, екологічними (передусім, еко-етичними) цінностями та екологічними нормами із практичним спрямуванням на вирішення проблеми ціннісно-сміслових трансформацій свідомості сучасної людини та зумовлених ними змін суспільства як результату екологічно визначених коректив поведінки членів цього суспільства;
- доведено суспільну та теоретичну значущість звернення до деонтологічного підходу як до пріоритетного засобу стимуляції процесів такого особистісного осмислення проблем людського існування та соціальних відносин в екологічному контексті, яке здійснюється у відповідності до вироблених у суспільстві екологічних знань, екологічних цінностей та екологічних норм;
- обґрунтовано, що екологічна деонтологія спроможна ефективно виконувати свої соціальні функції лише у єдності трьох своїх основних втілень – як наукова дисципліна, як освітній предмет та як методологія практичних соціальних змін. Така єдність забезпечується виробленням спільного понятійно-категоріального апарату, спільних ціннісних засад та узгодженням основних засобів досягнення цілей екологічної деонтології. Продемонстровано, що ці умови можуть бути успішно реалізовані лише на засадах соціально-філософського обґрунтування;

– здійснено філософсько-методологічну інтерпретацію понять та концептів, які використовують прихильники екологічної деонтології (таких як екологічний обов'язок, екологічні цінності, екологічні норми тощо), здійснено необхідні порівняння, генералізацію, узагальнення та концептуалізацію цих понять та концептів у єдиній екодеонтологічній картині світу, що уможливило належну систематизацію понятійно-категоріального апарату екологічної деонтології як наукової дисципліни, освітнього предмету та методології практичних соціальних змін. Такий понятійно-категоріальний апарат виражає особливий зміст, основні завдання, засоби їхньої реалізації у екологічній деонтології як такій, що визначає належне у поведінці людини (зокрема професійній) під кутом дотримання екологічних вимог;

– розкрито методологічний потенціал екологічної деонтології, що зумовлений, передусім, її спрямованістю на вираження сутності екологічного обов'язку: формальна безумовність виконання такого обов'язку ґрунтується на прийнятті особистістю високої значущості екологічних цінностей, опануванні знаннями позитивних та негативних з екологічного погляду наслідків власної поведінки та поведінки інших членів суспільства, а також наявних та можливих норм екологічної комунікації і нарешті – на свідомому ухваленні відповідних особистих рішень щодо екологічно орієнтованої поведінки. Таким чином, успішність будь-яких суспільних екологічних проектів (наукових, освітніх чи прикладних) базується в кінцевому рахунку на виробленні кожним учасником таких проектів як особистістю власного способу слідування спільному для людства екологічному імперативу, як визначальному чиннику екоцентричної поведінки.

*Уточнено:*

– філософські засади дослідження закономірностей історичного розвитку уявлень про належне у суспільному розвитку – від поняття суспільного блага, через поняття суспільного ідеалу і до поняття цінностей як визначальних для вираження сутності сфери суспільно належного. При цьому на прикладі дослідження ставлення людини до природи виявлено, що наскрізне значення – як у історичному, такі у теоретичному вимірах – мають поняття чеснот та обов'язку, які є засадничими для деонтологічної теорії;

– змістовне наповнення поняття «екологічна культура» шляхом його детермінації через показники екодеонтологічної готовності майбутнього фахівця, до яких віднесено: 1) рівень компетенцій у сфері екологічних знань і досконалість та ефективність навичок їхнього практичного застосування; 2) рівень мотивацій (наявність та ступінь розвиненості екологічних цінностей і ціннісних орієнтацій) до дотримання вимог екологічної етики у професійній діяльності; 3) діяльна участь у екологічних практиках загалом і реалізації конкретних напрямів екологічної політики зокрема;

– визначення екологічних цінностей завдяки деонтологічному переосмисленню вихідної екологічної цінності – життя, при цьому усі екологічні цінності розглядаються із функціональної точки зору як концептуальна підстава для

формулювання критеріїв індивідуального та колективного вибору екологічно зважених моделей поведінки в умовах певної життєвої (професійної) ситуації. Ступінь прийняття екологічних цінностей особистістю (соціальною групою) прямо визначає частоту звернень до екологічно орієнтованої поведінки та пріоритетність її вибору з-поміж інших стратегій соціальної дії;

– наявні у науці знання щодо структури етичного знання шляхом залучення до основних вимірів прикладної етики екологічної деонтології, оскільки етико-екологічні проблеми актуальні для суб'єктів переважної більшості управлінських, соціальних, політичних та економічних процесів, базовим елементом яких є природа (природні ресурси), що потребує морально-етичної кодифікації та нормативного регулювання поведінки щодо використання цих ресурсів, а отже залучення деонтологічного підходу.

*Отримало подальший розвиток:*

– уявлення про деонтологічну теорію як засіб філософського осмислення історичної реальності з огляду на інтегративну значущість нормативної складової соціальної реальності (Т. Парсонс). Це припущення підтверджує, по-перше, історично поширена за умов соціальної кризи практика свідомого звернення особистостей та окремих соціальних груп до нормативізму, тобто до діяльної участі у виробленні значущих для всіх членів соціуму нових соціальних норм, та, по-друге, фактичне використання у таких ситуаціях понять і категорій деонтологічного дискурсу – навіть при відсутності або недостатності усвідомлення потреби у нормативізмі як соціальній стратегії;

– положення про вимоги до професійної підготовки практиків природокористування у частині запровадження екодеонтологічної підготовки, яка інтегрує в собі такі сучасні освітні парадигми: «освіта як професіоналізація» й «освіта як підготовка до життя», адже норми й установки екодеонтології обов'язково корелюють з особливостями певної професійної сфери, враховують проблематику становлення особистості, специфічний характер сприйняття нею цінностей екологічного плану, і водночас надають такій підготовці належної концептуальної єдності та ціннісної обґрунтованості завдяки філософській основі екологічної деонтології;

– теоретичні уявлення про засади реалізації зваженої екологічної політики, яку потрактовано як специфічний механізм узгодження соціальних та екологічних цілей суспільства, оптимізації природоперетворювальної діяльності людини, що повинна містити просвітницький (екоосвітній) компонент, що полягає у реалізації системи науково-освітніх заходів щодо формування певних екологічних знань, досвіду, цінностей і переконань, а відтак – напрацювання екологічного стилю мислення, які сумарно живитимуть і визначатимуть поведінку людини.

**Теоретичне і практичне значення роботи** полягає в тому, що висновки дисертації дають цілісне уявлення про сутність деонтологічного підходу; його актуальність з точки зору сучасної філософії, зокрема для вирішення сучасних екологічних проблем. Розкрито зміст концепту екологічної деонтології, показаний його генетичний зв'язок з екологічним та етичним знанням, а також

аксіологічною теорією. Шляхом спеціального аналізу категоріально-понятійного апарату та методологічного потенціалу екологічної деонтології доведено її перспективність щодо вирішення проблеми ціннісно-смыслових трансформацій свідомості сучасної людини та суспільства.

Отримані результати можуть стати методологічною основою формування завдань навчально-виховного процесу та теоретичним підґрунтям для реформування національної освіти для задоволення освітніх потреб у руслі сталого розвитку, зокрема забезпечення системної екодеонтологічної підготовки фахівців різного профілю, які керуватимуться у своїй професійній діяльності потужними екологічними за змістом мотивами та відповідними внутрішніми і зовнішніми регуляторами.

Положення дисертаційної роботи можуть бути використані у процесі підготовки навчальних програм, лекцій та методичних матеріалів при викладанні курсів «Філософія», «Соціальна філософія», «Філософія екології», «Філософські проблеми екології», «Екологічна деонтологія» тощо. Запровадження у навчальний процес принципів та ідей екологічної деонтології сприятиме більш глибокому опануванню майбутнім суб'єктом природокористування спеціальними (екодеонтологічними) знаннями про специфіку та наслідки діяльності людини у природі та, водночас, допомагатиме особистісному (а тому реальному) засвоєнню вказаним суб'єктом системи ціннісних і моральних орієнтирів, зрештою відображених у неформальних і формальних вимогах і установках психологічного, етичного, правового, політичного й економічного характеру.

**Особистий внесок здобувача.** Дисертація є результатом самостійної дослідницької роботи автора. Висновки і положення новизни одержані автором самостійно і знайшли відображення у його наукових публікаціях.

Кандидатська дисертація на тему «Екологічне знання та його вплив на формування стилю мислення в сучасній науці» була захищена в грудні 2001 року, її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення й результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кафедри теорії, історії держави і права та філософії Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка С. Дем'янчука; наукових конференціях, семінарах, форумах, за результатами яких опубліковано тези. Зокрема, основні положення і результати дисертаційної роботи викладено в доповідях на міжнародних та всеукраїнських конференціях: Міжнародна науково-теоретична конференція «Філософія та сучасність», приурочена 60-річчю Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (Київ, 2006); Десята Міжнародна науково-практична конференція «Економічні та гуманітарні проблеми розвитку суспільства в III тисячолітті» (Рівне, 2007); Міжнародна наукова конференція «Духовність. Культура. Людина» (Львів, 2010); Міжнародна наукова конференція «Теорія та практика освіти у сфері цивілізаційних змін» (Санок, 2010); Друга Міжнародна міждисциплінарна

конференція «Людина та її ідентичність у добу глобалізації» (Львів, 2010); Четверта Міжнародна науково-практична конференція «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології», присвячена 85-річчю доктора педагогічних наук, професора С. Я. Дем'янчука (Рівне, 2010); Всеукраїнська наукова конференція «Другі філософські читання пам'яті Івана Бойченка. ЛЮДИНА. ІСТОРІЯ. РОЗУМ» (Київ, 2010); Третій міжвузівський науково-практичний семінар «Проблеми комунікації у параметрах соціокультурної ідентичності (філософсько-культурологічний контекст)» (Луцьк, 2011); Всеукраїнська наукова конференція «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук» (Дніпропетровськ, 2011); Перша Всеукраїнська науково-практична конференція «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» Запорізька сесія (Запоріжжя, 2012); Міжнародна науково-практична конференція «Людина, суспільство, комунікаційні технології» (Красний Лиман, 2012); Перша Всеукраїнська науково-практична конференція «Придніпровські соціально-гуманітарні читання». Кіровоградська сесія (Кіровоград, 2012); Міжнародна науково-практична конференція «Треті осінні читання, присвячені проблемам суспільних досліджень» (Москва, 2012); Міжнародна наукова конференція «Духовність. Культура. Наука», з нагоди відзначення 20-річного ювілею відновлення філософського факультету (Львів, 2012); Друга Міжнародна науково-практична конференція «Людина, суспільство, комунікаційні технології» (Красний Лиман, 2013); Другий Міжнародний науково-практичний семінар «Проблеми комунікації у параметрах соціокультурної ідентичності (філософсько-культурологічний контекст)» (Луцьк, 2013); Всеукраїнська науково-практична конференція «Формування духовно-моральних цінностей особистості в умовах реалізації нової моделі школи екологічної культури» (Рівне, 2014); Третя Всеукраїнська науково-практична конференція «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (Дніпропетровськ, 2014); Четверта Всеукраїнська наукова конференція з міжнародною участю «Науковий діалог «Схід-Захід»» (Кам'янець-Подільський, 2015).

**Публікації.** Основні положення та висновки дисертації висвітлено у 49 публікаціях, з яких: 3 монографії (1 – одноосібна), 28 – статей у наукових фахових виданнях України з філософських наук (в тому числі 6 публікацій у наукових періодичних виданнях інших держав з напрямом, з якого підготовлено дисертацію), 18 – статей в інших наукових збірниках та тез конференцій.

**Структура та обсяг дисертації** обумовлена логікою дослідження, яку, у свою чергу, визначили мета і завдання дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (620 позицій). Загальний обсяг дисертації – 401 сторінка, основний текст – 344 сторінки (16,3 авторських аркушів або 652 тисячі друкованих знаків).

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано вибір теми, її актуальність, ступінь розробки проблеми у науковій літературі, сформульовано мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами, визначено методологічну основу роботи, положення наукової новизни, що виносяться на захист, теоретичну та практичну цінність отриманих результатів, описано структуру та обсяг дисертаційної роботи, наводяться дані щодо результатів апробації наукових досліджень.

У першому розділі «**Специфіка застосування деонтологічного підходу в контексті дискусій щодо методології та предмету сучасної філософії**» розкрито філософський зміст деонтологічної проблематики та особливості методології вивчення екологічної деонтології.

*Підрозділ 1.1 «Передумови залучення деонтологічного підходу до вирішення екологічних проблем сучасності»* висвітлює підґрунтя становлення деонтології як особливого бачення та настанови розв'язання екологічних завдань.

Необхідність ефективного вирішення екологічних проблем (поточних і майбутніх) зумовлює звернення до деонтологічної проблематики, яка концептуалізує вироблення в кожній людині потреби відповідати за майбутнє цивілізації та долю людського роду. В сучасному екологічному дискурсі тематизовано духовно-моральне самовдосконалення людини на основі усвідомлення себе як частини соціоприродної цілісності. Із урахуванням соціальних колізій сучасності гранично чітко увиразнюється домінуюча роль моральних імперативів, а серед них екологічного, у поступовому, але неухильному перетворенні світової соціально-політичної системи на засадах утвердження цінностей і принципів сталого розвитку.

На практиці гармонізація відношення «Людина – Природа» передбачає розроблення й упровадження нових його стандартів, що актуалізує звернення до деонтологічного підходу: деонтологія не лише недвозначно визначає систему вимог до поведінки людини у певній сфері життєдіяльності, але й виявляє специфіку їхньої реалізації. Нормам деонтологічної моралі притаманний потенціал щодо створення нових стратегій людського існування та поступу. Екологічну деонтологію (екодеонтологію) концептуально розглянуто як теоретико-практичну наукову та навчальну дисципліну, що постає як система спеціальних знань (екодеонтологічних) про специфіку і наслідки діяльності людини у природі та систему принципів, вимог і норм належної, екологічно зорієнтованої предметно-практичної або соціальної (зокрема, професійної) діяльності. Завданням екологічної деонтології є не просто фіксація розриву між належним (із екологічної точки зору) та реальним (сущим) у процесі життєдіяльності людини, але науково організований пошук ціннісних і моральних орієнтирів екологічного змісту, які зрештою буде відображено у формальних і неформальних вимогах і установках психологічного, етичного, правового, політичного й економічного характеру.

**У підрозділі 1.2 «Деонтологічний підхід і постмодерністський науковий дискурс»** проаналізовано доречність застосування деонтологічного підходу за умов принципово міждисциплінарного характеру екологічних проблем.

Осмислення наукових перспектив екологічної деонтології не можливе без її аналізу через призму основних сучасних філософських трендів та концепцій. Це зумовило дослідницьку увагу до філософського концепту постмодернізму в якості свого роду мірила актуальності та філософсько-методологічної доречності залучення деонтологічного підходу у контексті ціннісного та епістемологічного обґрунтування екодеонтології. Постмодернізм і його ідеї набули статусу загальнокультурного явища, простежуваного в різноманітних сферах життя сучасного суспільства (особливо у сфері інтелектуального життя). Зокрема, постмодернізм обґрунтовує поєднання плюралістичної онтології та епістемології з акцентом на пріоритетності завдання залучення кожної особистості у суспільстві до осмислення і здійснення суспільних перетворень. Наприклад, у контексті формування екологічного обов'язку та внутрішнього екологічного імперативу як засадничих феноменів екологічної культури особистості ми повинні вивчати екологічний досвід різних народів світу або досліджувати їхні сакральні традиції, які часто позначені запереченням сучасного стереотипу ставлення людини до Природи як до поняття другорядного.

**У другому розділі «Соціально-філософське осмислення особливостей становлення деонтологічної традиції»** представлено аналіз основних тенденцій розвитку проблематики належного до їхнього оформлення у спеціальний деонтологічний підхід.

**У підрозділі 2.1 «Проблема співвідношення суцього і належного та її осмислення у європейській філософії»** представлено розгляд поняття «належне» у його сутнісній кореляції із поняттям «сущє».

Обґрунтування актуальності деонтологічного підходу до вирішення екологічних проблем потребувало звернення до історії деонтологічної традиції у європейській філософії та аналізу на цьому ґрунті теоретичного змісту і філософсько-методологічного потенціалу сучасних деонтологічних концепцій. Практично від самих його історичних витоків філософському мисленню було властиве звернення до проблематики співвідношення суцього та належного, розкриття змістовного наповнення і трактування природи понять «обов'язок», «належне», «відповідальність», «суспільне та індивідуальне благо» (а також інших принципових для деонтології понять). Попри те, що теоретично обґрунтовували деонтологію (вивчали проблеми належної поведінки, обов'язку, його природи та соціально-історичної специфіки) представники багатьох філософських і етичних течій, спосіб і напрям звернення до деонтологічної проблематики були позначені впливом світогляду певного мислителя, зумовлений його належністю або до наукової, або до релігійної філософської традиції.

Наскрізною для історії філософії видається думка про те, що буття людини суперечливе з огляду на діалектичне поєднання в ньому тілесного і духовного, емоційного та розумного, «сущого» і «належного». У ракурсі інтерпретації

«належного» як ідеалу, до якого прагне людина і якого досягають шляхом підпорядкування однієї з граней її буття інший (тіла – духу, емоцій – розуму), розбіжність «сущого» та «належного» тривалий час значною мірою нівелювали внаслідок зведення «сущого» до «належного», реального життя – до ідеалу.

У межах античної філософії опрацювання проблематики співвідношення належного та сущого, а також змісту та підстав обов'язку відбувалося передусім у контексті проблеми соціалізації людини та її долучення до різного роду соціальних практик. На основі оперування поняттями деонтологічного дискурсу філософи античності успішно поєднували вимогу індивідуального самовдосконалення та вимогу суспільно належної активності із наданням їм морального статусу. Період Середньовіччя позначений відходом від інтелектуалізму та реалізацією всіх філософських і етичних візій у площині християнства, зважаючи на те, що практично вся біблійна література містить різні форми нормативної інформації – крім заповідей, широко застосовуваними є приписи, заповіді, сентенції праведного життя, що, на нашу думку, також можна розцінювати як активне звернення християнських авторів до деонтологічного підходу. У Європі Нового часу парадигми мислення й інтелектуальної (зокрема моральної) творчості проходять етап трансформування в аспекті надання статусу фундаментальної проблеми новоєвропейського духу утвердженню самоцінності вільного індивіда. У мислителів Нового часу звернення до деонтологічного підходу та деонтологічної проблематики – це доволі поширене явище: з одного боку, спостерігалось застосування нормативного способу донесення інформації, а з іншого – поступово утверджувалася власне деонтологічна проблематика в контексті вирішення питання належної поведінки людини як члена суспільства.

Концептуально оформив деонтологію англієць Джеремі Бентам, який використав термін «деонтологія» для позначення теорії моральності як науки про належну поведінку. Мислитель переконував у можливості за допомогою деонтології сприяти вирішенню проблем, пов'язаних з конфліктом і неузгодженістю зобов'язань людини в суспільстві, на ґрунті принципу користі. У Бентама деонтологія – це наука про належне (і корисне), усвідомлення якого досягають самостійно, а не внаслідок примусу.

**У підрозділі 2.2 «Теоретичний зміст і методологічний потенціал деонтологічних концепцій: від Канта до сьогодення»** здійснено аналіз основних напрямів розвитку деонтологічної проблематики від постановки питання про протиставлення належного і сущого у І.Канта і до сучасної філософії.

Попри тривалу історію деонтологічної проблематики, її теоретичне осмислення та дисциплінарне оформлення розпочато лише у ХІХ столітті – передусім з огляду на вплив етики обов'язку Імануїла Канта. На сучасному етапі розвитку практичної філософії деонтологія як обов'язкова складова етичного вчення постає у статусі практичного засобу реалізації певного набору ідей і ціннісних установок, сформульованих у межах того чи того філософського вчення. Перспективність використання як фундаменту для розвитку деонтології етики обов'язку Канта детермінована тим, що проголосивши обов'язок виявом



вільного вибору індивіда сторони добра, німецький мислитель розкриває можливість забезпечення людиною (на основі звернення до власного розуму) свободи її морального вибору, а відтак моральної поведінки. Кант не відкидає ідеї високої мети, якою він вбачає саму людину, визнає важливим усе, що сприяє її самовдосконаленню та досягненню стану щастя. Наукову та практичну спроможність етики Канта оцінюють переважно на підставі його апеляції до загальнолюдських принципів міжлюдських стосунків, які виступають свого роду основою та, водночас, мірилом морального змісту дій людини, а також підґрунтям легітимації обов'язків, які має виконувати людина, зокрема в суспільному житті.

Висока актуальність кантівської етики на сьогодні зумовлена тим, що гуманізації суспільних відносин прямо зумовлена зростанням суспільного значення етики обов'язку. Можливість розгляду крізь призму відношень «Людина – Людина» та «Людина – Природа» глобальних проблем пояснює логіку залучення деонтологічної проблематики та методології до вирішення питання пошуку ефективних та універсальних регулятивів людської предметно-перетворюючої та соціальної діяльності.

**У третьому розділі «Аксіологічні засади розвитку екологічної деонтології»** – розглянуто основні цінності екологічної деонтології у їхньому взаємозв'язку та характерних суспільних проявах.

**У підрозділі 3.1 «Плюральність наявних екологічних парадигм як змістова та ціннісна основа екодеонтології»** здійснено огляд та порівняльний аналіз ціннісних засад основних парадигм у рамках екологічної деонтології.

Змістову основу екологічної деонтології складає система екологічного знання, яка по-різному концептуалізується певними екологічними парадигмами, які генетично визначені його специфікою. Вияви такої специфічності спостерігаємо й у предметному полі екознання, й у методологічному апараті, й в структурній його організації, що загалом детермінує інтенсивний розвиток екологічного знання, передусім стимульований наявністю значущої інтелектуальної мети, як-от – усебічне пізнання відношення «Людина – Природа». Наявність в екознанні специфічних ознак і статусних особливостей сприяла породженню значної кількості екологічно зорієнтованих філософських ідей і принципів, об'єднаних нині поняттям «екологізм», яким оперують для позначення сучасного різновиду екологічного за характером світогляду.

Встановлено виразність і масштабність проникнення екологічних ідей, уявлень і концепцій у структуру сучасного наукового знання. Серед наслідків процесу екологізації – своєрідна інтеграція соціально-гуманітарних, природничих і технічних (технологічних) наук, до виявів якої належить залучення всього комплексу сучасного наукового знання та методології (від філософського рівня до конкретно наукового) до вивчення проблемних аспектів відношення «Людина – Природа». Водночас ми є свідками активного проникнення екологічних ідей і парадигм у різні сфери науки – природничі, технічні, соціально-гуманітарні.

Екологічна деонтологія пропонує епістемологічний плюралізм як світоглядно-теоретичну основу для узагальнення системи екологічних знань з

метою надання їм ціннісного характеру й імперативного значення, що слугуватиме підґрунтям комплексу екологічно визначених принципів, норм і правил для регламентації предметно-практичної діяльності людини. Одним із важливих результатів опанування людиною (студентом, майбутнім фахівцем) екологічної деонтології має бути формування системи екодеонтологічних знань і екологічних компетенцій, змістовною передумовою яких є екологічне знання, зокрема визначені ним принципи та парадигми: принцип пріоритету живого, принцип коеволюції, принцип екологічного оптимуму, принцип екологічного егоїзму, парадигма сталого розвитку та нова екологічна парадигма.

*У підрозділі 3.2 «Морально-етичний зміст екологічної деонтології»* проаналізовано етичну складову екологічної деонтології та її суспільні прояви у царині моралі.

Практична екологізація предметно-перетворюючої діяльності сучасної людини, зокрема матеріального виробництва й усієї суспільної практики, неможлива без екологізації її свідомості та мислення, без формування її внутрішнього екологічного імперативу, а також екологічного обов'язку та відповідальності. Така екологізація свідомості нашого сучасника та формування високого рівня екологічної культури передбачає звернення до динамічного екологічного знання у всій його багатогранності.

Етизація відношення «Людина – Природа» як одна із передумов сталого розвитку заслуговує відображення у таких важливих сферах суспільного життя, як освіта (підготовка екологічно ангажованих професіоналів), економіка (підвищення ефективності шляхом упровадження ресурсо- та природоощадних технологій), політика (прийняття екологічно зважених рішень для забезпечення належної якості життя та безпеки людини і суспільства). Втім, на сьогодні в царині етики як практичної філософії запропоновано доволі різнобарвну палітру еколого-етичних ідей і концепцій, що дає підстави стверджувати про активний пошук інтелектуалами всього світу шляхів реальної гармонізації відношення «Людина – Природа».

Екологічна етика на сьогодні визнає самоцінність природи як складову людських цінностей. Ціннісне осмислення зв'язку людини з природою має фундаментальне значення для розбудови нової етики. Незаперечним благом для людства є збереження здорового довкілля та біорізноманіття. З іншого боку, моральний спосіб життя, як одна із фундаментальних цінностей людства, передбачає дбайливе та розумне ставлення людини до всіх форм життя, зрештою до природи. Апелювання екологічної етики до ціннісного аспекту відношення «Людина – Природа» очевидно зумовлює необхідність спеціальних аксіологічних досліджень для ґрунтовного опрацювання філософсько-теоретичного змісту екологічної деонтології як дисципліни, серед завдань якої – формування вимог моральної та належної (з точки зору екологічних законів) предметно-перетворюючої діяльності людини. Щодо екологічної етики інтереси людини не абсолютні та потребують узгодження з «інтересом» природи, тобто йдеться про вимогу обмеження прав окремих осіб (чи спільнот) на природокористування в

разі шкідливості останніх для природних екосистем або суперечності із правом інших людей на здорове навколишнє середовище. Специфічною особливістю різних типів екологічної етики є функціональне навантаження етичних цінностей та норм і стосовно відношення «Людина – Природа», й у контексті міжлюдських взаємин – зокрема, щодо екологічної відповідальності нашого сучасника перед прийдешніми поколіннями.

Утім, попри визнання необхідності морального ставлення до природи, на практиці діяльність людини часто дуже далека від такої, що відповідає принципам екологічної етики. З огляду на це практична реалізація ідей і концепцій еколого-етичного характеру можлива лише в разі створення обґрунтованих і дієвих норм екологічної поведінки формального та неформального характеру (тобто зовнішньо і внутрішньо спрямованих екологічних імперативів). Наявність таких імперативів – передусім внутрішньо спрямованого – виступає основою раціональної регуляції поведінки людини у процесі екологічної діяльності, яку потрактуємо як систему дій і вчинків, засобів і методів, за допомогою яких особа має намір залучити у свою предметно-перетворюючу діяльність природні ресурси із завданням мінімальної шкоди навколишньому середовищу. Формування внутрішньо спрямованого екологічного імперативу, як внутрішнього регулятора екологічної діяльності особи, потрібно вважати фундаментальним завданням нової наукової дисципліни – екологічної деонтології. Предметне поле останньої утворюють завдання переосмислення та формулювання в сучасних філософсько-наукових категоріях усієї мудрості екологічної етики з метою репрезентації її для представників різних сфер діяльності як доступного та актуального морально-етичного інструментарію вирішення проблем відношення «Людина – Природа». Саме цій новій дисципліні властивий потенціал щодо більш глибокого усвідомлення сутності такого відношення. Зважаючи на визнання безпосереднього корелювання ефективності життєвих орієнтирів, підґрунтя яких – принципи різноманітних еколого-етичних концепцій, із ціннісним статусом таких принципів для певної особи (або соціальної групи), стверджуємо, що насправді цінністю для людини постає те, що вона переживає та відчуває як персональну цінність.

**У підрозділі 3.3 «Аксіологічні виміри екологічної деонтології»** виявлено місце екологічних цінностей поміж усієї множини наявних у суспільстві цінностей.

З'ясовано усталеність в екологічному дискурсі бачення залежності поведінки людини в природі та із природою від сформованості в неї ціннісних орієнтацій щодо довкілля, від сприйняття особистістю природи. З огляду на це постає очевидним, що для вирішення проблем екологічного характеру доцільна зміна орієнтації діяльності сучасної людини у напрямі перегляду шкали цінностей, укоріненій у свідомості нашого сучасника. Практичне вирішення означеного завдання пов'язуємо з екологічною деонтологією, яка покликана не просто зафіксувати розрив між належним (із екологічної точки зору) та реальним у процесі життєдіяльності людини, але й відзначається спрямованістю на пошук

ціннісних і моральних орієнтирів, що знайдуть зрештою своє відображення у предметно-практичній або соціальній діяльності.

Наше звернення до теми екологічних цінностей зумовлене притаманним для сучасної практичної філософії усвідомленням особливої функції цінностей як засобу інтерпретації навколишньої дійсності: результати цієї складної інтелектуально-емоційної діяльності згодом очевидно детермінуватимуть необхідні та належні практичні дії певного суб'єкта. Оскільки світ цінностей постає як світ належного, зроблено спробу експлікації тих цінностей, що можуть складати його морально-аксіологічне підґрунтя.

В межах сучасної аксіологічної теорії залишається актуальним і дискусійним питання змістовного визначення понять «цінність» і «ціннісні орієнтації». Розгляд цінностей і ціннісних орієнтацій у площині таких методологічних підходів, як об'єктивізм і нормативізм, надає їм деонтологічного характеру, з огляду на трактування цінностей як засобу актуалізації морального обов'язку особистості. Стосовно витоків людських цінностей солідарні з тими мислителями, які шукають їх у суспільстві (суспільних відносинах) і самій людині (її біосоціальній специфіці). Так, представники комунітаризму обґрунтували, що цінності мають загальний об'єктивний статус, щоправда лише щодо життя певного суспільства. Екологічна деонтологія може виступати засобом формування об'єктивних екологічних цінностей і моральних пріоритетів окремих соціальних утворень (передусім професійних), що знайдуть зрештою своє відображення у формальних і неформальних вимогах й установках психологічного, етичного, правового, політичного й економічного характеру.

Сумнівною видається успішність спроб окреслити зміст екологічних цінностей, які здійснювалися щонайменше із 80-х років ХХ ст.: попри широкий відповідний слововжиток розуміння екологічних цінностей залишалось нечітким і неоднозначним. З огляду на це у дослідженні використано прийом, застосований у межах теоретичної соціології, що полягає у визначенні основних цінностей суспільства за допомогою певного вихідного принципу, неочевидної цінності, вияви якої простежуємо у цінностях, доступних повсякденній свідомості. Такою вихідною цінністю екологічного плану вважаємо Життя.

Філософська категорія життя фундаментальна і для екологічного знання, і для екологічної етики. Екознання сприяє усвідомленню людиною співвіднесеності її життя із глобальним Життям, розумінню залежності людського життя та його якості від життя у всіх його формах. Для екоетики принципово є теза про потребу побудови зв'язків із природою на ґрунті визнання екосистеми та співтовариства людей самостійними моральними суб'єктами, які мають неодмінну цінність як різні форми життя. Життя як найвища цінність очевидно може претендувати на статус засадничого для екологічної деонтології.

**У четвертому розділі «Теоретико-методологічні перспективи становлення екологічної деонтології»** розкрито епістемологічні підстави для створення екологічної деонтології як спеціального напрямку наукових досліджень.

**Підрозділ 4.1 «Концептуальні засади створення понятійно-категоріального апарату екологічної деонтології»** висвітлює ступінь розробленості науково-термінологічного словника екологічної деонтології та міру визначеності щодо основних її категорій у вітчизняній та світовій науці.

Максимально можлива гармонізація відношення «Людина – Природа» критично залежить від наукової правомірності й обґрунтованості залучення спектра методів, а також дослідження змістовного наповнення понять і категорій, що слугують фундаментом таких методів. Шляхом аналізу категорій і понять екологічної деонтології увиразнено її бачення як теоретичного концепту, що відзначається спрямованістю на вирішення питання екологізації предметно-перетворюючої діяльності людини. Категоріями екологічної деонтології є такі особливі поняття, в яких узагальнено відображено зміст, специфіку сутнісних зв'язків між основними поняттями екодеонтології. Умовно поняття та категорії екологічної деонтології можна розподілити за трьома групами (за рівнем і сферою застосування).

Першу групу становлять поняття та категорії, використовувані для позначення змістовних характеристик екологічної деонтології як самостійної наукової галузі. До цієї групи зараховуємо такі поняття та категорії, як «екологічна актуальність», «екологічна наукова проблема», «об'єкт і предмет екологічного дослідження», «мета та завдання екологічного дослідження», «принципи та парадигми екодеонтології», «методологічні основи та методи екологічного дослідження», «його теоретична та практична значущість». Другу групу понять і категорій складають ті, що застосовувані для означення явищ і зв'язків у межах предметного поля екологічної деонтології. Йдеться про такі поняття та категорії: «екологічне знання», «екодеонтологічні знання», «екологічні компетенції», «екодеонтологічні норми», «екологічні цінності», «екологічні переконання» «екологічні імперативи». Третя група понять і категорій безпосередньо пов'язана із практичними завданнями, вирішуваними у площині екологічної деонтології. Оскільки пріоритетними завданням екодеонтології визнаємо перетворення екологічного імперативу на елемент особистої культури нашого сучасника на ґрунті екологічних і етичних знань сьогодення, що сприятиме ефективному формуванню екологічної свідомості людини, то до цієї групи зараховуємо такі поняття та категорії, як «екологічна відповідальність», «екологічний обов'язок», «екологічна свідомість», «екологічна культура». Знання та вільне оперування вказаними вище поняттями та категоріями дає змогу виконувати наукове дослідження в межах екологічної деонтології, робити висновки та теоретичні узагальнення, вирішувати окремі практичні завдання.

Концептуальний аналіз системи понять і категорій екологічної деонтології виявляє системність, повноту та змістовну несуперечність її понятійно-категоріального апарату. Унаслідок герменевтико-структурного аналізу з'ясовано логічну структуру та системну організацію екодеонтології як наукової дисципліни. Таким чином, обґрунтовано перспективність екодеонтологічних досліджень на теоретичному рівні та їхній значний потенціал щодо виконання

реальних практичних завдань у контексті формування екологічної культури високого рівня.

**У підрозділі 4.2 «Функціонально-інструментальний потенціал екологічної деонтології як особливої наукової галузі»** проаналізовано основні завдання екологічної деонтології як напряму наукових досліджень та можливі засоби їх розв'язання.

Для сучасного наукознавства властиве бачення науки як особливого соціокультурного явища, динаміка розвитку якого детермінована не тільки внутрішньонауковими чинниками, а й фундаментальними культурними цінностями відповідної історичної епохи, що мисляться підставою легітимізації знання як наукового. Претензія екологічної деонтології на особливий науковий статус передбачає необхідність розроблення адекватного предметному полю й ефективного із пізнавальної точки зору методологічного інструментарію, зокрема шляхом творчого використання методів інших наук із урахуванням специфіки змістовного освоєння власного предмета. Методологію екологічної деонтології, передусім, визначаємо як систему принципів, ціннісних установок і конкретних способів – методів наукового дослідження питань, що утворюють предметне поле екодеонтології. Методологічний апарат екологічної деонтології має особливий характер, що зумовлено специфічністю її об'єкта, предметного поля й очікуваного результату. Специфіка методологічного апарату екодеонтології детермінована ще й належністю до її предметного поля феноменів нематеріального, духовного характеру – екодеонтологічних норм і цінностей, екологічних переконань й імперативів, екологічної свідомості й екологічної культури.

Методологію екологічної деонтології як сукупність методів пізнавальної діяльності може бути подано як систему, що охоплює три рівні – філософський, загальнонауковий і конкретно-науковий. Розвиток екологічної деонтології знаходиться на етапі становлення, а тому її предмет, об'єкт, категоріальний і методологічний апарати, очевидно, зазнаватимуть уточнень і вдосконалення, чому сприятимуть традиційні наукові комунікативні заходи – публікації на екодеонтологічну тематику, проведення наукових конференцій, теоретичних семінарів і круглих столів з обговорення відповідної проблематики. Екологічну деонтологію слід розглядати як таку галузь соціально-гуманітарних наук, яка має ознаки соціальної та прикладної етики, однак не редукується до них.

**У п'ятому розділі «Вплив екологічної деонтології на ціннісно-сміслові трансформації основних завдань освіти та політики»** представлено аналіз прагматичного виміру екологічної деонтології на прикладі розгляду її впливу на надання освіти та здійснення політики.

**У підрозділі 5.1 «Екологічна деонтологія і стратегії інноваційної освіти»** представлено перспективи екодеонтологічного переосмислення основних завдань сучасної освіти.

Поглиблення та розширення сфери впливу суспільства та людини на природу детермінує підвищення рівня вимог не лише до наукових і технологічних можливостей раціонального використання природних ресурсів, але, на наш

погляд, і до способу мислення сучасного професіонала у тій чи тій галузі. Йдеться про здатність до екоцентричного за змістом мислення. З огляду на те, що практична діяльність (соціальні, економічні та політичні процеси) у принципі передбачає наявність філософсько-культурологічного підґрунтя, для її екологізації очевидно необхідне створення відповідного філософського культурологічного базису – екологічного за змістом. Це вимагає напрацювання системи знань екологічних закономірностей і законів, знань про наслідки нехтування останніми, формування почуття відповідальності та переконання у доцільності їх дотримуватися.

Потреба поширення екодеонтологічних знань зумовлена вимогою формування в людей (представників різних сфер професійної діяльності) стійкого переконання, що їхня діяльність впливає на людину (людське життя) та якість її життя. Метою екологічної деонтології як освітньої дисципліни є навчити особистість (майбутнього фахівця певної галузі) здійснювати компетентну саморефлексію поведінки із природою й у природі. Завданням екологічної деонтології вважаємо вдосконалення (у професійному контексті) уявлень людини про природу внаслідок систематичного з'ясування проблемних питань відношення «Людина – Природа» та шляхів вирішення означених проблем задля подолання розриву між екологічними ідеалами та реаліями сьогоденного існування. Для формування екологічних за змістом канонів життєдіяльності людини передусім потрібне усвідомлення нових проблем і запровадження нових поведінкових моделей, які уможливають вирішення таких проблем. Передбачуваний результат вивчення екологічної деонтології – це творення системи екологічних цінностей (соціальних, професійних та особистісних), системи екодеонтологічних знань (орієнтирних, дескриптивних та активних) і системи екологічних компетенцій (соціально-екологічних і професійно-екологічних); тобто інкорпорація новітніх морально-етичних та екологічних імперативів у свідомість, уміння та навички майбутніх представників різноманітних професійних та (ширше) соціальних груп. Для досягнення такої мети, як екологізація практики людської життєдіяльності (як передумова сталого розвитку), насамперед варто створити потужну систему проблемно зорієнтованої освіти на ґрунті екодеонтологічного знання.

Ефективність засвоєння такого матеріалу безпосередньо залежить від внутрішнього інтелектуального й емоційного осмислення особистістю екологічного досвіду всього людства та свого власного (зокрема професійного – наявного чи потенційно можливого). Емоційне переживання та сприйняття особистістю екологічних знань і практики – це запорука формування в неї внутрішнього екологічного імперативу, що є передумовою екологічної відповідальності та реалізації екологічного обов'язку як обов'язкових елементів екоцентричної свідомості та підтвердженням високого рівня екологічної культури. Зауважимо, що зміст проблем, для вирішення яких запропоновано екологічну деонтологію, а також необхідність створення нових освітніх технологій для реалізації завдань останньої зумовлює її особливий статус у царині

сучасної інноваційної освіти. Саме в надрах освітніх інноваційних процесів екодеонтологія набуває потенціалу щодо визначення пріоритетних засад розвитку сучасної особистості та формування соціокультурних цінностей екологічного змісту, що стане адекватною відповіддю на глобальні виклики сучасності.

Вирішення означеної проблеми пов'язуємо зі зверненням до потенціалу екологічної деонтології з її значними філософсько-методологічними можливостями для напрацювання системи спеціальних (екодеонтологічних) знань про специфіку та наслідки діяльності людини у природі та систему принципів, а також вимог і норм належної, екологічно зорієнтованої предметно-практичної або соціальної (зокрема, професійної) діяльності. Взаємодія систем екологічних цінностей, екодеонтологічних знань та екологічних компетенцій – це шлях до досягнення гармонії відношення «Людина – Природа». Тому видається нагальним запровадження спеціальної екодеонтологічної підготовки майбутніх менеджерів для набуття ними здатності краще визначати та реагувати на глобальні зміни навколишнього середовища, а також ініціювати дослідження на предмет вирішення завдань сталого розвитку.

**У підрозділі 5.2 «Екополітичний простір як сфера реалізації екологічної деонтології»** здійснено аналіз екологічної політики як провідної сфери залучення засобів публічного впливу на соціальну діяльність та комунікацію для реалізації завдань екодеонтології.

Кризовий характер відношення «Людина – Природа», спричинений діяльністю людини та суспільства всупереч законам саморегуляції біосфери, набуває дедалі більших масштабів і вимірів значної соціальної проблеми з доволі сумними перспективами. Спроможність техніко-екологічних ризиків не лише підсилити суспільні суперечності, але й спровокувати нові соціально-економічні та політичні негаразди увиразнює актуальність здійснення продуманої й ефективної екологічної політики.

На сьогодні реалізацію екологічної політики у теорії та практиці природоохоронної та ресурсозберігальної діяльності традиційно пов'язують із вживанням заходів щодо екологізації технологічних процесів: запровадження екологічних за змістом способів організації виробництва та форм господарювання, впровадження ресурсозберігальних природоохоронних, природозабруднювальних і екологічно безпечних видів техніки та технології. Необхідне зміщення акцентів екологічної політики на формулювання завдань екологічних перетворень у суспільній свідомості загалом і свідомості кожного члена суспільства зокрема з огляду на те, що саме такі перетворення – це найважливіша передумова реальної екологізації життєвої практики людства.

Для забезпечення реальної екологізації суспільного життя доречно звернення до наукового підходу, на ґрунті якого можливе створення продуманої концепції екологічної політики й ефективна діяльність суб'єктів такого екополітичного процесу. Екологічна політика як специфічний механізм узгодження соціальних та екологічних цілей суспільства, оптимізації природоперетворювальної діяльності людини повинна передбачати



просвітницький (екоосвітній) компонент. Правомірність вказаної тези підтверджено у різноманітних, зокрема описаних у нашій роботі, дослідженнях, за результатами яких можна констатувати про те, що вирішенню екологічних проблем різних рівнів заважає (1) брак ефективної взаємодії між політиками й науковцями та (2) несформованість у суб'єктів екологічної політики й управління належного рівня екологічної культури й екоцентричного природорозуміння.

Саме екологічну деонтологію вважаємо одним із продуктивних засобів напрацювання таких регулятивів, що мисляться запорукою здійснення ефективної екологічної політики, перспективної щодо вирішення завдання максимальної гармонізації відношення «Людина – Природа».

## ВИСНОВКИ

У висновках узагальнено результати роботи щодо соціально-філософського обґрунтування сутнісного взаємозв'язку концептуальних засад екологічної деонтології як напряму наукових досліджень, освітньої дисципліни та методології суспільних змін, а також подано рекомендації, які мають теоретичне та практичне значення. Вони конкретизовані в наведених нижче положеннях:

1. Сукупність наявних та потенційних екологічних проблем, з якими зіштовхнулося людство на межі ХХ та ХХІ століть є передусім свідченням кризи світогляду і способу мислення сучасної людини. Людина усе більше стає свого роду провокатором конфлікту у межах відношення «Людина – Природа». Все більш актуальним стає пошук шляхів мінімізації цього конфлікту та можливостей забезпечення шляхів коеволюції людини та суспільства із світом природи. Втім, на практиці людство далеке від реальної екологічної відповідальності та нового екологічного світогляду. Саме на підставі деонтологічного підходу відкриваються ефективні можливості розроблення та запровадження нових стандартів таких відносин, а отже – реальної гармонізації відношення «Людина – Природа». Концептуально *екологічна деонтологія* (екодеонтологія) потрактована, зокрема і передусім, як спеціальна наукова дисципліна, яка постає на перетині екологічного знання та етики (в тому числі екологічної) і покликана узагальнити систему екологічних та етичних знань та цінностей, надавши їм імперативного значення, що стане передумовою реальної екологізації предметно-практичної діяльності, соціальної сфери та власне процесу духовного самотворення нашого сучасника.

2. Осмислення наукових перспектив екологічної деонтології зумовило потребу аналізу її філософсько-методологічної актуальності. В якості свого роду мірила останньої був використаний філософський концепт Постмодернізму. Застосування концептуально-понятійного аналізу та інтерпретативних методів дослідження надало можливість зробити висновок про те, що: 1) для філософсько-методологічного обґрунтування екологічної деонтології доречно застосування інтегративного підходу (передусім, через звернення до синтезу екологічного та етичного знання); 2) пріоритетом звернення до деонтології є прагнення здобути

ще один засіб стимуляції процесів особистісного осмислення проблем людського існування та соціальних відносин в гуманістичному та екологічному контексті; 3) специфічною ознакою екологічної деонтології є те, що вона спрямована не лише на осмислення поточних і потенційних екологічних криз на суто теоретичному рівні, а, передусім, має на меті напрацювання конкретних порад і рекомендацій, які у силу своєї екологічної та моральної обґрунтованості набули б статусу обов'язкових; 4) надзавданням екологічної деонтології є розвиток особистісного підходу до екологічної проблематики (як частини глобальної проблематики), що сприятиме подоланню байдужості до тих проблемних питань, які виходять за межі особистих інтересів сучасної людини.

3. Екологічна деонтологія історично проявила свою специфіку спочатку у практичній сфері – передусім на стику політики та економіки, а точніше у зіткненні їхніх інтересів під час прискореної індустріалізації сучасних суспільств. Набули нової значущості достатньо традиційні екофільні тенденції у філософії та культурі загалом – крім того, вони почали все більше розглядатися під етичним кутом зору і врешті-решт призвели до появи екологічної етики. Нарешті, виникає спеціальний напрям філософських досліджень – філософія екології і формується предметне поле для спеціальної царини досліджень – екологічної деонтології, яка має найбільш очевидні перспективи свого розвитку у трьох напрямках: як царина філософсько-наукових досліджень, як спеціальний предмет викладання у середній та (особливо) вищій школі, та як особлива методологія практичних соціальних змін.

4. У контексті філософсько-методологічного обґрунтування екологічної деонтології проведено дослідження та здійснено систематизацію її понятійно-категоріального апарату. Зокрема, до категорій екологічної деонтології пропонуємо зарахувати такі основні її поняття, на які узагальнено спроектовано зміст, специфіку, найістотніші сутнісні аспекти науки про належне у поведінці людини (зокрема професійній) із точки зору дотримання екологічних вимог. Як взаємопов'язані категорії екодеонтології утворюють цілісну понятійно-категоріальну систему, що відзначається постійним розвитком і змістовним збагаченням, як і категорії, що до неї належать.

5. Методологічна функція екодеонтології позначена спрямованістю на глибоке проникнення в сутність екологічного обов'язку, а також вироблення власного (індивідуального) варіанту внутрішнього екологічного імперативу. Методологію екологічної деонтології визначаємо як систему принципів, ціннісних установок і конкретних способів – методів – наукового дослідження питань, що належать до предметного поля екодеонтології. Властивий методологічному апарату екологічної деонтології особливий характер зумовлений специфічністю її об'єкта: проблемні аспекти відношення «Людина – Природа» (розрив між належним із екологічної точки зору та суцим у процесі життєдіяльності людини). Предметне поле екологічної деонтології утворюють, зокрема, феномени духовного виміру – екодеонтологічні норми та цінності, екологічні переконання й імперативи, екологічна свідомість та екологічна

культура. Статус екодеонтології як теоретичної дисципліни визначає вибір основним рівнем дослідження для неї теоретичного (із відповідним набором методів), що передбачає мисленнєвий аналіз та узагальнення об'єктів, осягнення їхньої сутності, внутрішніх зв'язків і законів розвитку.

Філософський рівень методології екодеонтології представлений діалектичним методом пізнання, без якого неможливе цілісне сприйняття системи «Людина – Природа». У площині філософського осмислення знаходиться і проблема співвідношення належного та суцього, яка має принциповий характер для екологічної деонтології. Загальнонауковий рівень методології екодеонтології передбачає деонтологічного, екосистемного, конструкціоністського та діалогічного підходів, що детерміновано належністю до предметного поля екологічної деонтології соціальної та природної реальності, а принциповим завданням є гармонізація належного та реального в життєдіяльності людини. Водночас до загальнонаукового рівня методології екологічної деонтології вважаємо доречним зарахувати і такі методи, як історизм, порівняння, узагальнення, гіпотетичний та розуміння. Зрештою до рівня конкретно-наукової методології екодеонтології зараховуємо низку емпіричних методів, серед яких провідний – соціальне спостереження як таке, що дає змогу отримати необхідний науковий фактаж для створення обґрунтованої з екологічної та моральної точок зору системи вимог, норм і правил поведінки людини у сучасному світі (передусім світі Природи).

6. Дослідження закономірностей історичного розвитку людства набувають практичної значущості завдяки виявленню деонтологічної значущості нормативної складової суспільного життя. Найбільш повну експлікацію «належного» у вигляді етики обов'язку представлено у філософії Імануїла Канта. При цьому, попри свій деонтологічний характер і орієнтованість на виконання обов'язку, належна поведінка в Канта має мету та ще й ціннісно забарвлену. Іншим шляхом пішли представники так званого деонтологічного інтуїтивізму – англійські філософи початку ХХ ст. Гарольд Причард та Девід Росс. Відповідно до деонтологічного інтуїтивізму моральні обов'язки не мають підстави у соціальних потребах, вони нібито очевидні самі по собі, вічні та незмінні. Оскільки інтуїтивне ми не розглядаємо як абсолютно позараціональне, видається можливим розвиток освітніми засобами інтуїтивних здібностей, зокрема здібності відчувати зміст і характер морального обов'язку в контексті відношення «Людина – Природа».

7. Екологічна культура може виконувати своє завдання поєднання знанневого, мотиваційного та практичного спрямування людської поведінки передусім на основі опанування традицією філософського осмислення проблематики належного у її зв'язку з екологічною проблематикою.

Змістовний огляд найважливіших деонтологічних концепцій сучасності забезпечив виокремлення ідей, принципів і підходів, засадничих для обґрунтування наукової доречності й евристичного потенціалу екологічної деонтології. Принципове для розвитку екологічної деонтології значення

екознання варто пояснювати тим, що предметом останнього виступають речі, явища та процеси (наприклад, екосистеми, екологічні зв'язки та закони), що відіграють для людини онтологічну роль. Останнє уможливорює залучення принципів та парадигм екологічного знання (із певними застереженнями) у сферу гуманітарного знання, зокрема для обґрунтування належної поведінки людини у процесі її предметно-практичної діяльності. На ґрунті екологічного знання нами сформульовано низку принципів, які, матимуть фундаментальне для екодеонтології значення (йдеться про обґрунтування системи норм і вимог екологічного плану): принцип пріоритету живого, принцип коеволюції, принцип екологічного оптимуму, принцип екологічного еґоїзму. Вказані принципи детермінують завдання, які ставимо перед екологічною деонтологією.

8. Деонтологічне знання вирізняється спрямованістю на вирішення передусім проблем людського обов'язку шляхом розгляду останнього як внутрішнього переживання примусу, заданого морально-етичними цінностями. На підставі спеціального аналізу нами з'ясовано, що різні дослідники виявляють однаковість у баченні цінностей як особливих стандартів або норм, що детермінують вибір та оцінювання поведінки людей, тобто як специфічних культурно-універсальних мотивацій людської діяльності. У зв'язку з цим розглядаємо екологічні цінності із функціональної точки зору як індивідуальні та соціальні критерії вибору екологічно зважених моделей поведінки в умовах певної життєвої (професійної) ситуації. Фактично, вони детермінують напрями гармонізації відношення «Людина – Природа», а ступінь прийняття екологічних цінностей особистістю (суспільством) визначає рівень інтенсивності прагнень до такої гармонії.

Сукупність цінностей, що корелюють із вихідною цінністю (якою є Життя) та становлять морально-аксіологічне підґрунтя екологічної деонтології, доцільно розділити на три основні групи: соціальні екологічні цінності (життя, внутрішня цінність Природи, цінності природи духовного плану), групові (професійні) екологічні цінності (справедливість, раціональне природокористування, екологічна рівновага, екологічний консенсус, екологічна відповідальність, екологічний імідж) та особистісно-екологічні цінності (виживання, здоров'я, якість життя, екологічна виваженість та екологічна стабільність). Оскільки вказані цінності мають динамічний характер (відзначаються певним рівнем домінування, ступенем усвідомленості та мінливості), то принципово важливим завданням екологічної деонтології постає стимулювання реальних ціннісних перетворень у свідомості сучасної людини та суспільства.

9. Прикладна етика тривалий час інтерпретувала деонтологію як синонім медичної деонтології, тоді як деонтологічні знання і цінності вже досить тривалий час як вийшли за межі сфери медицини. Юридична деонтологія являє собою яскравий приклад відмінної від медичної деонтології, якому відповідає все більша кількість інших професійних етик. Водночас, екологічна етика постає не стільки як професійна, скільки як наскрізна для всіх професій прикладна етика, що зумовлює особливу потребу у її концептуалізації як складової прикладної етики.

Інтегративний потенціал щодо різних підходів, напрацьованих у межах екологічної етики, має саме екологічна деонтологія. Принциповою ознакою екодеонтології є її спрямованість на формування мотиваційних підстав для екологічної діяльності, підґрунтя якої – екологічні та екоетичні знання.

10. В межах соціальної філософії аналіз основних соціально-філософських і етичних положень концепцій сучасного лібералізму (Ролз, Нозік) та комунітаризму (Макінтайр, Волцер, Етціоні) доводить однотайність зазначених мислителів щодо регламентації необхідності звернення й обґрунтування нормативних елементів у процесі створення теорії суспільства з огляду на визначення на практиці життєздатності соціуму наявністю набору нормативних уподобань (у їхній ролі можуть виступати, наприклад, окремі цінності або ціннісні орієнтири), спільні для всіх членів суспільства. Водночас для соціального простору завжди залишається актуальною проблематика обов'язку, при чому на різних рівнях (наприклад, людина – людина або людина – суспільство). Доречним виглядає твердження, що реальне й ефективне вирішення завдань певних соціальних перебудов, зокрема екологізації суспільного життя, передбачає звернення до понять і категорій деонтологічного дискурсу.

11. Завдання реальної екологізації суспільного життя зумовлює необхідність зваженої екологічної політики, яку потрактуємо як організаційну регулятивно-контрольну діяльність суспільства та держави, спрямовану на охорону й оздоровлення природного довкілля, ефективне поєднання функцій природокористування та природоохорони, а також забезпечення нормальної життєдіяльності людини. Просвітницьке завдання екодеонтології полягає у реалізації системи науково-освітніх заходів щодо формування певних екологічних знань, досвіду, цінностей і переконань, а відтак – напрацювання екологічного стилю мислення, які сумарно живитимуть і визначатимуть поведінку людини. Безсумнівною вважаємо потребу реалізації спектра заходів щодо реформування національної освіти для більш повного задоволення освітніх потреб у руслі сталого розвитку. Необхідно звернути увагу на спеціальну екодеонтологічну підготовку майбутніх практиків природокористування до адекватного вирішення завдань сталого розвитку. Стверджуємо про доцільність перегляду навчальних планів і програм з метою підготовки фахівців, здатних працювати на створення зеленої економіки. Найбільш продуктивним шляхом вважаємо запровадження в рамках стратегії сталого розвитку системної екодеонтологічної підготовки фахівців різного профілю, що забезпечить передумови для формування корпусу політиків, управлінців, фахівців у різних сферах життєдіяльності, які керуватимуться у своїй професійній діяльності потужними екологічними за змістом мотивами та внутрішніми і зовнішніми регуляторами.

12. Екологічна деонтологія, як наука про належне у поведінці людини (в тому числі професійній) з точки зору дотримання екологічних вимог, має значні евристично-методологічні потенції, що, зокрема, детерміновано її генетичним взаємозв'язком із екологічними знанням, яке в сучасній науці має безперечно особливий статус. Застосування деонтологічного підходу у контексті вирішення

екологічних проблем має очевидну практичну спрямованість, тому що безпосередньо виводить на осмислення і вирішення цілого комплексу питань професійної екологічної освіти, що сприятиме позитивним перетворенням індивідуальної та суспільної практики. В межах екологічної деонтології як навчальної дисципліни необхідно зосередити увагу на формуванні та структуруванні системи екодеонтологічних знань, яку ми, нагадаємо, розглядаємо як сукупність знань *орієнтирних* (знання основних понять і законів екології, а також екологічних принципів використання природних ресурсів та охорони природи), *deskриптивних* (знання про вимоги екологічної етики; екологічні норми поведінки у певній професійній сфері; знання про основи екологічного права та професійної відповідальності) й *активних* (знання екологічних приписів і моделей поведінки у визначеній професійній сфері, що спонукає до залучення у практику природокористування елементів екозахисної техніки та технологій). Крім того, потрібно пам'ятати про набуття екодеонтологічними знаннями значення у практичному сенсі лише за умови їхньої реалізації у формі екологічних інновацій у технологічній і управлінській сферах.

### **Основні положення дисертації викладені у таких публікаціях автора:**

#### ***Монографії:***

1. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія: філософсько-методологічне осмислення наукових перспектив: монографія / А. В. Матвійчук. – Рівне: О. Зень, 2014. – 400 с.
2. Матвійчук А. В. Деонтологічний підхід в контексті сучасної практичної філософії / А. В. Матвійчук // Актуальные политико-правовые и социально-психологические исследования в традициях ведущих научных школ: достижения, тенденции, перспективы: [Международная коллективная монография] В 2 т. Т. 2./ [Коллектив авторов]; под ред. акад. Веретенникова В. И., акад. Висковатовой Т. П., акад. Товстика В. А.; отв. ред.-сост. доц. Лунев В. Е. – Макеевка: МЭГИ-Institution Is Certified by International Education Society, London, Great Britain: Самара: КОСП СФ МГПУ – 2013 г. – С. 16–33.
3. Матвійчук А. В. Теоретичний та методологічний потенціал деонтологічних концепцій у контексті вирішення екологічних проблем сучасності / А. В. Матвійчук // Наука і цінності людського буття [колективна монографія] / [Альчук М. П., Бойченко М. І., Вишинський С. Д. та ін.] ; за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. П. Мельника. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – С. 101–117.

#### ***Статті у наукових фахових виданнях***

4. Матвійчук А. В. Деонтологічний аспект екологічного знання / А. В. Матвійчук // Мультиверсум. Філософський альманах. Зб. наук. Праць – Вип. 59. – К.: Український центр духовної культури, 2006. – С. 39–44.

5. Матвійчук А. В. Світоглядно-методологічний потенціал екологічної деонтології / А. В. Матвійчук // Мультиверсум. Філософський альманах. Зб. наук. праць – Вип. 82. – К., 2009. – С. 223–231.

6. Матвійчук А. В. Принципи екологічної деонтології як засобу формування екологічного імперативу поведінки сучасної людини / А. В. Матвійчук // Схід. Аналітично-інформаційний журнал. – № 1 (101) січень-лютий 2010 р. – Донецьк, 2010. – С. 95–98.

7. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія: філософсько-методологічна концепція / А. В. Матвійчук // Нова парадигма: [журнал наукових праць] / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; творче об'єднання “Нова парадигма” – Вип. 92. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – С. 12–20.

8. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія у системі наук: основні питання та функції / А. В. Матвійчук // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН, 2010. – Випуск 38. – С. 206–213.

9. Матвійчук А. В. Освітньо-виховна матриця екологічної деонтології / А. В. Матвійчук // Схід. Аналітично-інформаційний журнал. – № 4 (104) липень-серпень 2010 р. – Донецьк, 2010. – С. 105–109.

10. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія та деонтологічна традиція / А. В. Матвійчук // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН, 2010. – Випуск 39. – С. 182–190.

11. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія – філософське осмислення наукової доречності / А. В. Матвійчук // Мультиверсум. Філософський альманах. – Вип. 4(92). – К., 2010. – С. 159–168.

12. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія як засіб формування екологічної свідомості особистості / А. В. Матвійчук // Вища освіта України № 3 (додаток 1) – 2010 р. – Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія технології». – Т.1. – С. 344–350.

13. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія і проблема освіти для сталого розвитку / А. В. Матвійчук // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки – 2011. – № 15. – С. 108–113.

14. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія: ціннісний зміст і моральна основа / А. В. Матвійчук // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН, 2011. – Випуск 49. – С. 256–262.

15. Матвійчук А. В. Імперативна філософія як передумова екологічної деонтології / А. В. Матвійчук // Наукові записки. Серія «Філософія». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. – Вип. 9. – С. 293–304.

16. Матвійчук А. В. Герменевтико-структурний аналіз понять та категорій екологічної деонтології / А. В. Матвійчук // Схід. Аналітично-інформаційний журнал. – № 6 (113) вересень-жовтень 2011 р. – Донецьк, 2011. – С. 107–110.

17. Матвійчук А. В. Екологічні знання та завдання екологічної деонтології / А. В. Матвійчук // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН, 2011. – Випуск 54. – С. 289–293.
18. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія в інтер'єрі постмодерну / А. В. Матвійчук // Схід. Аналітично-інформаційний журнал. – № 2 (116) березень-квітень 2012 р. – Донецьк, 2012. – С. 151–155.
19. Матвійчук А. В. Деонтологічна традиція та антична філософія / А. В. Матвійчук // Схід. Аналітично-інформаційний журнал. – № 4 (118) липень-серпень 2012 р. – Донецьк, 2012. – С. 150–155.
20. Матвійчук А. В. Деонтологічна проблематика у філософії Нового часу / А. В. Матвійчук // Нова парадигма: [журнал наукових праць] / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; творче об'єднання «Нова парадигма» – Вип. 108. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – С. 55–65.
21. Матвійчук А. В. Екологічна політика як предметна сфера екологічної деонтології / А. В. Матвійчук // Мультиверсум. Філософський альманах / Гол. ред. В.В. Лях. – Вип. 7 (115). – К., 2012. – С. 202–212.
22. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія та практичні проблеми ціннісно-сміслових трансформацій: освітній аспект / А. В. Матвійчук // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН, 2012. – Випуск 64. – С. 416–421.
23. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія в контексті сучасної інноваційної освіти / А. В. Матвійчук // Вісник Дніпропетровського університету. – 2012. – № 9/2, Том 20. – С. 57–62. – (Серія: Філософія. Соціологія. Політологія.)
24. Матвійчук А. В. Принципи та парадигми екологічного знання як ідейна основа екологічної деонтології / А. В. Матвійчук // Вісник Дніпропетровського університету. – 2013. – № 9/2, Том 21. – С. 178–185. – (Серія: Філософія. Соціологія. Політологія.)
25. Матвійчук А. В. Етика обов'язку Канта у контексті деонтологічної традиції / А. В. Матвійчук // Філософія і політологія в контексті сучасної культури: науковий журнал. – 2013. – Випуск 5. – С. 31–36.

***Статті в іноземних наукових виданнях та виданнях України,  
що включені до наукометричних баз:***

26. Матвійчук А. В. Экологическая деонтология: попытка философско-методологической экспликации / А. В. Матвійчук // Scientific Letters of Academic Society of Mikhail Baludansky. Volume 1, № 2/2013, str. 36–39.
27. Матвійчук А. В. Философские основания экологической деонтологии / А. В. Матвійчук // Вестник МГГУ им. М. А. Шолохова. – 2013. – № 1. – С. 25–35. – (Серия: Социально-экологические технологии)
28. Matviychuk Andriy. Ecological deontology in the context of solving the task of ecologization of modern man thinking / Andriy Matviychuk // Problemy Ekorozwoju / Problems of Sustainable Development – 2014 – vol.9, no 1. – P. 151–156.



29. Матвийчук А. В. Экологическая деонтология и проблема реализации идей экологической этики / А. В. Матвийчук // ЭПНИ «Вестник Международной академии наук. Русская секция» (Электронный ресурс). – 2014. – №1 – С. 25–29. Режим доступа: <http://www.heraldrsias.ru/online/2014/1/289/>

30. Матвийчук А. В. Экологическая деонтология как средство решения проблем практической реализации идей экологической этики / А. В. Матвийчук // Вектор науки Тольяттинского Государственного Университета – 2014. – № 3 (18) – С. 137–141.

31. Matviychuk Andriy. Moral and Ethical Content of Ecological Deontology / Andriy Matviychuk // European Applied Sciences – 2015. № 1. – P. 103–105.

***Статті у інших наукових виданнях та матеріали конференцій:***

32. Матвійчук А. В. Деонтологічний підхід в сучасній науці / А. В. Матвійчук // Збірник тез та виступів учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи розвитку вищої школи та економіки в ХХІ столітті». Рівне, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка С.Дем'янчука, 22-23 жовтня 2015 року. Рівне: РВЦ МEGУ ім. академіка С.Дем'янчука, 2015. – С. 21–23.

33. Матвійчук А. В. Філософський рівень методології екологічної деонтології. / А. В. Матвійчук // Матеріали IV Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю «Науковий діалог «Схід-Захід»». Кам'янець-Подільський, 25 травня 2015 р.: у 2-х частинах. – Д.: Видавництво «Інновація», 2015. – Ч. 2. – С. 89–92.

34. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія проблема формування екоцентричного природорозуміння / А. В. Матвійчук // Матеріали Дніпропетровської сесії III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Придніпровські соціально-гуманітарні читання». Дніпропетровськ, 29 листопада 2015 р.: у 4-х частинах – Дніпропетровськ: ТОВ «Інновація», 2014. – ч. 4. – С. 90–93.

35. Матвійчук А.В. Криза еколого-етичних концепцій: перспективи вирішення. / А. В. Матвійчук // Нова педагогічна думка. Науково-методичний журнал. – 2014. – № 3. – С. 215–218.

36. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія в контексті сучасної філософської думки / А. В. Матвійчук // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. Збірник наукових праць. – 2013. – Випуск XIX, № 4. – С. 165–179.

37. Матвійчук А. В. Освітній потенціал екологічної деонтології у вищій школі в рамках забезпечення екологізації свідомості майбутнього спеціаліста. / А. В. Матвійчук // Збірник тез виступів учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми розвитку вищої школи та економіки в ХХІ столітті» присвяченої 20-літньому ювілею Міжнародного економіко-

гуманітарного університету імені академіка С.Дем'янчука (3-4 жовтня 2013 р.). – Рівне: РВЦ МЕРУ ім. академіка С.Дем'янчука, 2013. – С. 34–36.

38. Матвійчук А. В. Деонтологічний підхід і проблема соціальних трансформацій. / А. В. Матвійчук // Матеріали II Міжнародного науково-практичного семінару «Проблеми комунікації у параметрах соціокультурної ідентичності (філософсько-культурологічний контекст)». Луцьк, Волинський національний університет імені Лесі Українки, 17-18 травня 2013 р. – Луцьк: Вежа-Друк, 2013. – С. 106–110.

39. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія і тенденція етизації життя сучасної людини. / А. В. Матвійчук // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Людина, суспільство, комунікаційні технології». Харків–Красний Лиман, Українська державна академія залізничного транспорту, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 20-21 червня 2013 р. – Харків–Красний Лиман, 2013. – С. 109–111.

40. Матвійчук А.В. Экологическая деонтология как практическое средство решения экологических проблем. / А. В. Матвийчук // Материалы Международной научно-практической конференции «Третьи осенние чтения, посвященные проблемам общественных исследований». Москва, 28-29 сентября 2012. – Москва, Центр гуманитарных исследований «Социум», 2012. С. 29–34.

41. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія як засіб теоретико-методологічної корекції сучасної екологічної політики. / А. В. Матвійчук // Матеріали Кіровоградської сесії I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Придніпровські соціально-гуманітарні читання». Кіровоград, 15 червня 2012 р.: у 2-х частинах – Дніпропетровськ: ТОВ «Інновація», 2012. – ч. 1. – С. 97–99.

42. Matviychuk A. The ecological deontology and the problem of ecological oriented personality formation. Myśl i praktyka edukacyjna w obliczu zmian cywilizacyjnych, t. 2: Możliwości i zagrożenia dla rozwoju człowieka w perspektywie europejskiej. / Andriy Matviychuk // Redaktorzy: Zofia Frączek, Kazimierz Szmyd, Hubert Sommer, Antoni Olak – Rzeszow, WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU RZESZOWSKIEGO, 2012. – Str. 280–288.

43. Матвійчук А. В. Морально-аксіологічне підґрунтя екологічної деонтології. / А. В. Матвійчук // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Людина, суспільство, комунікаційні технології». Харків–Красний Лиман, Українська державна академія залізничного транспорту, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 6-8 червня 2012 р. – Харків–Красний Лиман, 2012. – С. 169–171.

44. Матвійчук А. В. Освітній потенціал екологічної деонтології. / А. В. Матвійчук // Матеріали Запорізької сесії I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Придніпровські соціально-гуманітарні читання». Запоріжжя, 11 квітня 2012 р.: у 4-х частинах – Дніпропетровськ: ТОВ «Інновація», 2012. – ч. 4. – С. 129–132.

45. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія в контексті освіти для сталого розвитку. / А. В. Матвійчук // Нова педагогічна думка. Науково-методичний журнал. – 2012. – Спецвипуск. – С. 84.

46. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія як засіб етизації практичної діяльності. / А. В. Матвійчук // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні проблеми соціо-гуманітарних наук». Дніпропетровськ 17 грудня 2011 р.: у 2-х частинах. – Дніпропетровськ: ТОВ «Інновація», 2011. – ч. 2. – С. 12–14.

47. Матвійчук А. В. Імперативне мислення в контексті обґрунтування екологічної деонтології. / Людина. Історія. Розум: за матеріалами філософських читань пам'яті І. В. Бойченка / А. В. Матвійчук // Філософські діалоги'2011. – К., 2011. – С. 210–221.

48. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія: філософсько-методологічне обґрунтування. / А. В. Матвійчук // Матеріали Міжнародної міждисциплінарної конференції «Людина та її ідентичність у добу глобалізації», 29-30 червня 2010 р. / Відп. За випуск професор А. Карась. – Львів, 2010. – С. 171–174 (302 с.).

49. Матвійчук А. В. Концептуальні параметри екологічної деонтології. / А. В. Матвійчук // Тези Міжнародної наукової конференції «Духовність. Культура. Людина». Львів, 15-16 квітня, 2010 р. – Львів: Львівський національний університет імені І. Франка, 2010. – С. 60–62.

## АНОТАЦІЇ

**Матвійчук А.В. Екологічна деонтологія: соціально-філософська рефлексія. – Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук. Спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2016.

Екологічна деонтологія (екодеонтологія) досліджено як особливий напрям філософських досліджень та нова філософська дисципліна, спеціальним призначенням яких є вивчення нормативної проблеми формування екологічного обов'язку та екологічної відповідальності, які трактуються як внутрішнє переживання примусу (передусім, як моральної вимоги) і задаються екологічними знаннями, екологічними (передусім, еко-етичними) цінностями та екологічними нормами із практичним спрямуванням на вирішення проблеми ціннісно-сміслових трансформацій свідомості сучасної людини та зумовлених ними змін суспільства як результату екологічно зумовлених коректив поведінки членів цього суспільства. Екологічна деонтологія спроможна ефективно виконувати свої соціальні функції лише у єдності трьох своїх основних втілень – як наукова дисципліна, як освітній предмет та як методологія практичних соціальних змін. Така єдність забезпечується виробленням спільного понятійно-категоріального апарату, спільних ціннісних засад та узгодженням основних засобів досягнення цілей екологічної деонтології. Методологічний потенціал екологічної деонтології

є зумовленим її спрямованістю на вираження сутності екологічного обов'язку: формальна безумовність виконання такого обов'язку ґрунтується на прийнятті особистістю високої значущості екологічних цінностей, опануванні знаннями позитивних та негативних з екологічного погляду наслідків власної поведінки та поведінки інших членів суспільства, а також наявних та можливих норм екологічної комунікації і нарешті – на свідомому ухваленні відповідних особистих рішень щодо екологічно орієнтованої поведінки. Успішність будь-яких суспільних екологічних проектів (наукових, освітніх чи прикладних) базується в кінцевому рахунку на виробленні кожним учасником таких проектів як особистістю власного варіанту спільного екологічного імперативу як визначального чинника екоцентричної поведінки.

**Ключові слова:** філософська деонтологія, екологічна деонтологія, екологічні цінності, екологічний обов'язок, екологічні норми, екологічна комунікація, екологічна освіта, екологічна політика, категоріально-понятійний апарат.

**Матвийчук А.В. Экологическая деонтология: социально-философская рефлексия. – Рукопись.**

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук. Специальность 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, – Киев, 2016.

Экологическая деонтология (экодеонтология) рассмотрена как особое направление философских исследований и новая философская дисциплина, специальным назначением которых является изучение нормативной проблемы формирования экологического долга и экологической ответственности, которые трактуются как внутреннее переживание принуждения (прежде всего, как нравственного требования) и задаются экологическими знаниями, экологическими (прежде всего, эко-этическими) ценностями и экологическими нормами с практической ориентацией на решение проблемы ценностно-смысловых трансформаций сознания современного человека и обусловленных ими изменений общества как результата экологически обусловленных корректировок поведения членов этого общества. Экологическая деонтология способна эффективно выполнять свои социальные функции только в единстве трех своих основных воплощений – как научная дисциплина, как образовательный предмет и как методология практических социальных изменений. Такое единство обеспечивается выработкой общего понятийно-категориального аппарата, общих ценностных основ и согласованием основных средств достижения целей экологической деонтологии.

Осуществлена философско-методологическая интерпретация понятий и концептов, которые используют сторонники экологической деонтологии, проведены необходимые сравнения, генерализации, обобщения и концептуализация таких понятий и концептов в единой экодеонтологической

картине мира, что позволило осуществить надлежащую систематизацию понятийно-категориального аппарата экологической деонтологии как научной дисциплины, образовательного предмета и методологии практических социальных изменений. Такой понятийно-категориальный аппарат выражает особый смысл, основные задачи, средства их реализации в экологической деонтологии как определяющей должное в поведении человека (в том числе профессиональной) под углом соблюдения экологических требований.

Методологический потенциал экологической деонтологии обусловлен ее направленностью на выражение сущности экологического долга: формальная безусловность выполнения такой обязанности основывается на принятии личностью высокой значимости экологических ценностей, овладении знаниями положительных и отрицательных с экологической точки зрения последствий собственного поведения и поведения других членов общества, а также имеющихся и возможных норм экологической коммуникации и наконец – на сознательном принятии соответствующих личных решений относительно экологически ориентированного поведения. Успешность любых общественных экологических проектов (научных, образовательных или прикладных) базируется в конечном счете на выработке каждым участником таких проектов как личностью собственного варианта совместного экологического императива как определяющего фактора экоцентрического поведения.

Уточнены философские основы исследования закономерностей исторического развития представлений о должном в общественном развитии – от понятия общественного блага, через понятие общественного идеала и к понятию ценностей как определяющих для выражения сущности сферы общественно должного. При этом на примере исследования отношения человека к природе обнаружено, что сквозное значение – как в историческом, такие в теоретическом измерениях – имеют понятия добродетели и обязанности, которые являются основополагающими для деонтологической теории.

Развито представление о деонтологической теории как средстве философского осмысления исторической реальности в силу интегративной значимости нормативной составляющей социальной реальности. Это предположение подтверждает, во-первых, исторически распространенная в условиях социального кризиса практика сознательного обращения личностей и отдельных социальных групп к нормативизму, то есть к значимым для всех членов социума нормативным достижениям или участию в выработке новых таких норм, и, во-вторых, фактическое использование в таких ситуациях понятий и категорий деонтологического дискурса – даже при отсутствии или недостаточности осознания потребности в нормативизме как социальной стратегии.

**Ключевые слова:** философская деонтология, экологическая деонтология, экологические ценности, экологический долг, экологические нормы, экологическая коммуникация, экологическое образование, экологическая политика, категориально-понятийный аппарат.

**Matviychuk A.V. Ecological deontology: socio-philosophical reflection. – Manuscript.**

Thesis for a degree of Doctor of Philosophy, specialty 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2016.

Ecological deontology (ecodeontology) is examined as a special direction of philosophical research and new philosophical discipline, specific purpose of which is to study regulatory problems of formation of ecological duty and ecological responsibility, which are treated as internal experiences of coercion (primarily as a moral requirements) and set by ecological knowledge, ecological (especially eco-ethical) values and ecological norms with practical guidance on the problem of value-semantic transformations of consciousness of modern man and society caused by these changes as a result of adjustments resulting from ecologically conduct of members of the society. Ecological deontology is able to perform its social function only in the unity of its three main incarnations – as a scientific discipline, as an educational subject and as a methodology of practical social change. Such unity is ensured by the development of a common conceptual-categorical apparatus, common values and principles agreed basic means to achieve the objectives of ecological deontology. Methodological potential of ecological deontology is due to its focus on expressing the essence of ecological duty: formal unconditional fulfillment of such obligation is based on the importance of taking individual high ecological values, acquiring knowledge of positive and negative effects of ecological consequences of their own behavior and the behavior of other members of society, and as existing and possible regulations for ecological communication and finally – on a conscious personal decision-making on appropriate environmentally oriented behavior. The success of any social ecological projects (scientific, educational or applied) is based ultimately on the development by each participant of such projects as an individual his/her own version of common ecological imperative as the determining factor of the ecocentric behavior.

**Keywords:** philosophic deontology, ecological deontology, ecological values, ecological responsibility, ecological norms, ecological communication, ecological education, ecological policy, categorial-conceptual apparatus.